

БРЗИНА, ИНТЕРНЕТ И ЕЛЕКТРОНСКА КЊИЖЕВНОСТ

МИЛИВОЈ АНЂЕЛКОВИЋ

Београд

Резиме: Брзина има значајног утицаја на уметност од романтизма до авангардне и електронске уметности. Она постаје једна од највећих фасцинација јер подразумева кретање и промене, упоредо са убрзањем техничког развоја. Брзина је допринела да се види фрагментарност света, уведе више перспектива које стварају различите просторе-времена. То се прво исказало у уметности КОЛАЖА. Снажан развој електронске технологије и брзине протока података омогућио је појаву слика на Интернету, развој и унутрашњу динамику електронског текста. Може се рећи да је прави отац Web-а - БРЗИНА. Мало слово у постало је увећано и вишеструко умножено www.

Брзина, као физичка величина, има значајног утицаја на уметност од романтизма до авангардне и електронске уметности. Она постаје једна од највећих фасцинација јер подразумева кретање и промене, упоредо са убрзањем техничког развоја. Крајем 18. века појаве бржег смењивање призора и утисака дају ново виђење стварности и другачији поглед на свет, нову «тачку гледишта» из које се свет сагледава као «другачији». Да се нешто мења међу првима је запазио Гете (1749 — 1832) који бележи: «...моја журна вожња по дану и ноћи није ни била погодна за каква тананија опажања,» а та «журна вожња» кочијом за тридесет и један час провозала га је двадесет и четири миље.

Аутомобил, воз, авион убрзано су смањивали растојања и донели ново осећање простора. Брзине аутомобила се описују као «невероватне». «Аутомобил јури невероватном брзином, управо лети широким глатким путем...» (Јелена Димитријевић, путописац између два светска рата). Момчило Настасијевић (1894 – 1938) на изузетан начин је дочарана перцепцију брзине и простора: „Неосетно улети воз међу брда, а још је у вагону ваздух из равнице.”

Вероватно најпрецизнију и уметнички најубедљивију слику-дефиницију «моћи брзине» даје Исидора Секулић (1877 — 1958) у путописној белешци о Енглеској:

„Има ту нешто парадоксално. Две размакнуте тачке везује увек пут, а брзина треба да има тајанствену моћ да тачке примиче. Она, релативно говорећи, и има ту моћ. ... Авион је донео решење: пут постаје ствар имагинарна, а брзина има апсолутну моћ примицања двеју тачака».

Тој «тајанственој моћи брзине» Филипо Маринети у «Оснивачком манифесту футуризма» (1909) подиже прави «споменик». Описујући звукове града и аутомобилску буку који симболишу промену, он пише:

„Време и простор су јуче умрли. Ми већ живимо у апсолуту, јер смо створили општу, свеприсутну брзину." У питању је први глас нове естетике брзине која влада данашњицом: „Тркачки аутомобил.... лепши је од Нике од Самотраке."

Брзина је нашла више својих тумача и у теорији књижевности. Тако Емил Штајгер, швајцарски теоретичар књижевности и заговорник различитих могућности интерпретације истог књижевног дела, сматра да су три суштинска облика времена у књижевном делу: време као вртлог и бујица са силином свог тока, време као тренутак – брзина која траје и време мировања - успорење.

Развој брзине донео је многе промене. Веће су могућности за комуникацију, убрзано низање нових слика простора доводе до фрагментарности виђеног (што филм користи да створи нову синтезу простора и времена), а све то ствара нова психолошка стања – од ужурбаности до вртоглавице и нервозе. То „свеобухватно умножавања нормалних менталних процеса" догађа се од 1880. године, тврди немачки аутор Вили Хелпах у трактату «Нервоза и култура». «Ствара се нови скуп представа које мењају и сферу видљивог, укључујући ту и овладавање простором... У питању је такозвано „згушњавање" и „убрзање времена", које доводи до релативистичког збијања „стварног" географског простора», пише Владимир Гвозден у огледу о модерној култури времена и простора.

Такво безмало истовремено виђење различитих простора и времена доводи до великих промена у култури и уметности. Јединственост виђења и тумачења света је разбијена, свет се види па се може и интерпретирати на много различитих начина који обухватају много више појава, личности и догађаја.

У књижевности се то исказује кроз полифонијску композицију где се јавља мноштво гласова да искажу варијете виђеног. Полифоничност подразумева више упоредних фабула, које су уједно и временски токови, са својим самосталним карактеристикама, у трајању од неколико тренутака до једног или више векова. Они се најчешће негде пресеку или остану самостални да би се својом тематиком “пресекли” у свести, виђењима и схватањима читалаца. Већина најпознатијих дела светске књижевности користи полифонијску композицију јер је она најближа свеобухватном увиду у догађања, ликове и стања у разуђеним временима и просторима. Такви су романи Џон Дос Пасоса, “Контрапункт” Хакслија, “Школице” Кортасара и “Хазарски речник” Павића, приче Антонија Исаковића, путопис Станислава

Винавера из Русије који дочарава брзину историје. Таква је и Библија, посматрана као књижевно дело. Полифонијска композиција је једна од битних одлика електронских интерактивних романа где се - кроз различите облике непосредног учешћа читалаца, од питања и коментара до коауторског учешћа у појединим деловима - стварају структуре структура са својом тематиком, личностима, просторима-временима и «брзинама» догађања, које се касније “препознају” као хипертекст.

У роману Добрице Ћосића «Бајка» исказује се брзина историјског времена које се враћа «уназад», посматрана са тачке гледишта народних маса - историјски догађаји и процеси се убрзавају од непосредне будућности, преко садашњости до блиске, далеке и најдаље прошлости народа и човечанства. Ћосић каже: “Време у радости има брзину светлости, у патњи стаје. Мало га имамо за разумевање света у коме смо без кривице, а осуђени да га с муком схватимо, сваку истину преплатимо, најбитније не сазнамо.”

Да брзина има много већи домет него што на то помишљамо уверава нас Пол Вирилио тврдећи да онај ко контролише брзину влада светом. Он поништава локална времена у име светског и универзалног времена. „Убрзање” времена разбија геофизички простор и поништава оно што је стварала историја. Локалне вредности се тиме подређују општијој, светској историји.

Међутим, постоји нешто што нас може да одведе даље него што то може највећа брзина. То је утврдила Исидора Секулић 1927. године:

„Ниједно путовање не води тако далеко као путовање у висину».

Мотив брзине при кретању напред као симболу прогреса у уметности први користе Бајрон, Тарнер и Шели. На једној од најчувенијих Тарнерових слика у првом плану је локомотива, тада нови симбол цивилизације и брзине. Перцепција света је промењена, брзина релативизује објекте и чини их фрагментарним, несталним и обасјаним новим нијансама боја.

Француски сликар Фернан Леже је пре Првог светског рата уочио да је живот „распарчанији и бржи него у ранијим раздобљима” и додаје да је људима потребна динамична уметност како би то описали, јер „модерни човек региструје хиљаду пута више чулних искустава него уметник из осамнаестог века”. Та «динамичнија уметност» је постајала фрагментарна и променљива, користила је много перспектива – тачака гледишта на исти свет предмета, крајолика и људи. И ту долазимо до парадокса. Реализам, који подразумева јединственост погледа и схватања света, у суштини је романтизовање света и живота јер све посматра из само једне, ограничене перспективе.

У уметности, као и у физици, простор и време престају да буду апсолутне категорије. Брзина је допринела да се види фрагментарност света, уведе више перспектива које стварају различите просторе. То се прво исказало у уметности КОЛАЖА - једне од битних уметничких форми 20. и 21. века. Та техника као начин структурисања текста и слике, у њеном општем смислу, постоји одувек. Још су стари Грци прекрајали митове, стари приповедачи и

трубадури дорађивали приче-песме претходника, Шекспир је прерађивао и «колажирао» друге драме и комедије.

Проналазак штампа фиксирао је текст и ауторство.

КОЛАЖ су у савремену уметност увели писци и сликари – Аполинер својим визуелним песмама-текстовима и сликари – кубисти – Пикасо, Брак и други. Суштина је у укрштању различитих материјала, простора (а тиме и времена), перспектива, многоструког виђења стварности. Савремена књижевност се ослободила од линеарног текста и уске везаности за одређени жанр, а развојем електронске књижевности и од његове непроменљивости. Линија романа од Сервантеса, Стерна, Џојса... до данас блиска је нелинеарном, колажном и фрагментарном, она умножава перспективе (просторе, времена), жанрове, теме. Може се рећи да она има другу, већу «брзину» него класична књижевност.

У таквим структурама ствара се другачији унутрашњи однос између елемената дела који помера значења и ствара нова. Маја Херман Секулић у есејима о Интернету пише: «Колаж је уметничка фузија». А врхунац те «уметничке фузије» управо доживљавамо са развојем Интернета и електронске уметности.

Повећањем брзине и обима протока података дошло је до вртоглавог развоја Интернета. Од године 1998. па до првих година после 2.000. Интернет је користио пре свега текст, знаке који се могу укуцати са тастатуре. Сlike су биле ретке – по једна на насловној страни већих сајтова којих је било неупоредиво мање него данас. Аутор овог текста памти прву «слику» коју је видео у отвореној комуникацији на Мрежи 1999. године. Било је то током бомбардовања Србије када је на Мрежу постављен снимак извештаја са руских сателита о ваздушним активностима над Србијом током првих 48 сати НАТО агресије. Евидентирани су сви «томаховци» и други пројектили и места њиховог удара, као и ваздушне борбе на небу, закључно са обарањем америчког «невидљивог» бомбардера и тај снимак је репринтован у роману «Савршен злочин» овог аутора, објављеном исте године.

Укључивањем визуелног у електронски проток, Интернет је још једанпут померио границе које умножавају различите погледе и виђења света. Сада је све у динамици промена, у новом и другачијем. Уз визуелно, могућности «линковања» бескрајно шире просторе-времена текста на Великој Мрежи, Брзина није само донела формалне већ и суштинске промене које се рефлектују и на значења и смисао електронске књижевности.

Аутор овог текста је током две године на Интернету објављивао визуелни роман у наставцима «Насељавање Византије». Користио је претраживач Гугл/Сlike да би добио и изабрао визуелне одговоре Мреже на кључне речи текста. То је донело низ другачијих слика које читалац никад није видео и које нема у свом искуству. Стварањем разлике између познатог/очекиваног и другачијег/неочекиваног створен је вишак значења, који отвара нове, другачије, симболичне или ироничне слојеве текста. Тиме визуелни роман

добија нову димензију и у битним сегментима постаје 3-димензионалан, ширећи мреже асоцијација, могућих виђења и значења текста.

Тако је снажан развој електронске технологије, а пре свега брзине протока података, омогућио унутрашњу динамику електронског текста и његова нова значења која повратно утичу на развој духовности читалаца, али и писца.

Зато се може рећи да је прави отац Web-а - БРЗИНА. У физици брзина је величина пређеног пута у јединици времена а ознака за брзину је мало латинично слово *v*. Ознака за Интернет је **www** – а то се може схватити и као увећано и вишеструко умножено мало *v* – **брзина**.

Мана те лакоће рада са визуелним на Интернету је да је он постао загушен сликама. Друштвене мреже све већи нагласак стављају на слике, на представљање личности или теме, а не на тумачење. Спољни изглед је заменио све унутрашње вредности и мане. Визуелно не интересује да *Буде*, већ да *Изгледа*.

Историја цивилизације започела је сликама – пећинским цртежима у Алтамири, Ласкоу, Сахари, Аустралији... као и риболким идолима у Лепенском виру и «Венерама плодности» у Винчи и широм Европе и Африке. Ришад Капушћински сматра да ће се и завршити сличицама, док ће словно писмо, штампа и књиге бити само кратка епизода.

Аутор овог текста има много веће поверење у писану реч јер она, *различитим интерпретацијама* виђеног и отварањем нових питања руши стереотипе и тиме мења виђење слике и помера њена тумачења и значења. Наше визуелно доба је само једна епизода. Најзад, и интернет претраживачи визуелног проналазе слике на основу добијених речи или појмова. Да «призовете» слику, морате уписати праву или одговарајућу Реч.

Једна од карактеристика брзине је да фрагментизује и «умножава» простор и сажима време, утапајући га у садашњи тренутак времена-простора. Међутим, за избор из мноштва таквог «умноженог» простора потребно је управо време и концентрација, а то највише недостаје на Мрежи. Вавилонску кулу по Библији срушило је и опустело неразумевање, говор различитим језицима. Нову «Вавилонску кулу» Интернета може да наруши множина информација, недостатак њиховог одбира и времена за то. Брзина која је омогућила Интернет може и да га наруши, да буде само делимично употребљив, ако немате јасан став о својим активностима на њему и предзнања о темама које вас интересују.

Литература за даље читање

- Анђелковић, Миливој: 2010, «Манифест о визуелном роману» и Коментари, *Савременик*, 187-188, и на <http://www.amika.rs>.
Беланчић, Милорад: 2009, *Смрт слике – огледи из филозофије уметности*, «Круг», Београд.

- Гвозден, Владимир: 2010, „Две размакнуте тачке“: српски међуратни путопис и модерна култура времена и простора, *Летопис Матице српске*, год. **186**, књ. **486**, св. 5.
- Грау, Оливер: 2008, *Виртуелна уметност*, «Клио», Београд.
- Кон, Жан: 2001, *Естетика комуникације*, «Клио», Београд.
- Сигнал, Интернационална ревија, No. **21**, Београд, 2000.
- Тишма, Андреј: *Електронска уметност и Интернет*,
<http://signalism1.blogspot.com/2009/08/elektronska-umetnost-i-internet-1.html>
- Франк, Дан: 2008, *Боеми – авантуристи модерне уметности (1900 – 1930)*, «Службени гласник», Београд.

SPEED, INTERNET AND ELECTRONIC LITERATURE

Speed has a significant impact on the art of romanticism to the avant-garde and electronic art. She became one of the greatest fascination because it implies movement and change, along with the acceleration of technical development. Speed contributed to see the fragmentation of the world, bring multiple perspectives to create a different space-time. It is first expressed in the art of collage. The strong development of electronic technology and flow velocity data allowed the emergence of pictures on the Internet, development and internal dynamics of the electronic text. It can be argued that the real father of Web - SPEED. Small letter v became amplified and multiplied many times www.